

BENCZIK GYULA

Gáyer Gyula (1883–1932) falurajza 1931-ből A „GÖDÖRHÁZA” HELYE AZ ÉLETMŰBEN

Az írásmű egyedisége

90 év után sem késő recenziót írni egy értékes munkáról, különösen, ha ezt eddig még senki nem tette meg. Gáyer Gyula 273 tétel tartalmazó életrajzi bibliográfiájában mindössze egyetlen, a 180. jelzi a Gödörháza-tanulmányt.¹ A 44 oldalas dolgozat a szegedi egyetem földrajz- és történettudományi folyóiratában jelent meg, a szerző halála után 4 évvel.² A gyász idején az emlékbeszédek, visszaemlékezések³ vagy nem tudtak róla, vagy ha említették is, a szerző sokoldalúsága egy újabb bizonyítékának tekintették, afféle ráadásnak az impozáns botanikai opus és a muzeológus szervezőmunka mellett. Tény, aligha lehetne cáfolni járulékos szerepét az életmű egészén belül. Előljáróban mégis

- 1 Gáyer Gyula. Összeáll. Vértési Péterné. Szombathely, 1983. 81. p. (Vasi életrajzi bibliográfiák; 8.) A 180. tétel (51. p.) alatt található utalás a tanulmányról készült recenzióról is. Boros Ádám: Gáyer Gyula: Gödörháza. ... = Botanikai Közlemények (továbbiakban: BK), 1937. 5–6. füz. 235. p.
- 2 Gáyer Gyula: Gödörháza. Egy elhagyott falu életrajza. = A Magyar Királyi Ferencz József-Tudományegyetem Tudományos Közleményei a földrajz és történettudományok köréből, 1936. 2. köt. 2. füz. (továbbiakban: Gáyer, 1936.) 128–162. p. Online elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/5885/1/geohist_002_128-162.pdf (Megtekintve: 2011. november 11.)
- 3 Rapaics Raymund: Gayer Gyula emlékezete. = Kertészeti Szemle, 1932. 7. sz. 165–167. p.; Benda László: Dr. Gáyer Gyula, Vasvármegye természetkutatója. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ), 1933. 1. sz. 12–17. p.; Uő: Dr. Gáyer Gyula életrajza. = VSZ, 1933. 1. sz. 17–25. p.; Lengyel Géza: Gáyer Gyula emlékezete, 1883–1932. = BK, 1934. 3–4. füz. 66–91. p., 98–108. p.; Tóth János: Gáyer Gyula lelki arcképe. = VSZ, 1934. 2. sz. 89–92. p.; Györffy István: Dr. Gáyer Gyula. = Acta Biologica, 1934. 77–86. p.

Gáyer Gyula

(MNL VaML Fényképgyűjtemény X/b/7.)

el kell mondani, hogy a „Gödörháza” teljesen egyedülálló, megismételhetetlen, még utólag, a jelenből visszatekintve sem könnyen besorolható alkotás, amelynek elemzése sok tanulsággal járhat. Másrészt, és ez igen fontos, létrejötté nem vonatkoztatható el Gáyer bírói pályafutásától. (Ez utóbbi nem mondható el más műveiről.)

A kortársak, de később mások is az emberföldrajzi tanulmányok között tartották számon, joggal, hiszen ez a szegedi publikálásból következett. Gáyer ugyanis

eredetileg a Kogutowicz⁴ szerkesztette, Szegeden megjelenő, színvonalas „Föld és Ember” című emberföldrajzi folyóirat számára készítette dolgozatát. A periodika 1932-ben, Gáyer halála évében már nem jelent meg, így Kogutowicz később, 1936-ban az egyetem földrajzi és történettudományi közleményeiben adta közre. Az itt megjelenő tanulmányok sorából kilógott Gáyeré, már csak azért is, mert általában nagyobb településeket, sőt tájakat dolgoztak fel.⁵

A szerző és a szerkesztő korábbi kapcsolata is nyilvánvaló, Kogutowicznak 1 évvel korábban megjelent, ma is népszerű kézikönyve, a „Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben” túlnyomórészt Gáyer szakmunkáit idézi⁶ növényföldrajzi fejezetében.

Hol kereshető „Gödörháza” helye a szegedi egyetemhez köthető, személy szerint Kogutowicz nevével fémjelzett emberföldrajzi tanulmányok sorában?

A szegedi geográfus szerint két felfogás állt egymással szemben az akkori földrajztudományban. Az egyik elavultnak tekint-

hető, nem tudott szabadulni a geológiától, a fizikai földrajztól, a másik ennél modernebb, ez lenne az emberföldrajz, a földfelszínre és az emberi élettelre összpontosít, és eszménye az oknyomozó tudományos leírás. Az utóbbi nem a „hol” tudománya, helyette azt kérdi, az életteret mi tölti ki. Egy a helyszínen működő jelenségnek „*annál nagyobb a földrajzi jelentősége, minél nagyobb mértékben meghatározó végoka más jelenségeknek*” a kölcsönhatások rendszerében. A korábbi határtalan geológiai, meteorológiai stb. szemlélethez képest kisebb téregységekhez kell fordulni, mert a térben való „elgondolás” nem könnyű. Az emberföldrajzban az emberi hatás a természetre fontosabb, mint annak fordítottja.⁷

A legtöbb emberföldrajzi szakmunka Szegedhez köthető, a „Föld és Ember” folyóirathoz 12, majd az „Értekezések a Szegedi Egyetem Földrajzi Intézetéből” periodikához pedig 30.⁸

Érdekes szemlézni a megjelent tanulmányokat. A Föld és Emberben például az alábbi településekről jelent meg dolgozat: Szeged, Sopron, Gödöllő, Hajduböszörmény, Kőszeg, Sopronbátfalva.⁹ Az utóbbit nem számítva mind messze az átlagos településnagyság feletti városokról van szó.

4 Kogutowicz Károly (1886–1948) 1923-tól a szegedi egyetemen az általános és összehasonlító földrajz nyilvános rendes egyetemi tanára.

5 Föld és Ember (továbbiakban: FE), a Magyar Néprajzi Társaság emberföldrajzi szakosztályának negyedéves folyóirata 1921 és 1929 között látott napvilágot, 1925-től Szegeden, Kogutowicz Károly szerkesztette. Itt jelentek meg Szabó István, Gyórfy István és Bátty Zsigmond, továbbá természetesen Kogutowicz településtörténeti tanulmányai. Vas vármegyei tárgyú Horváth Imre: Kőszeg fejlődéstörténetének vázlata. = FE, 1929. 6. (továbbiakban: Horváth, 1929.) 253–290. p.; A Magyar Királyi Ferencz József-Tudományegyetem Tudományos Közleményei a földrajz és történettudományok köréből 1932 és 1943 között jelent meg, szintén Kogutowicz szerkesztette.

6 Gáyer növényföldrajzi munkáira hivatkozik Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben. 2. köt. Szeged, 1930. 78. p. A Növénytakaró című fejezet kilenc hivatkozásából négy Gáyer munkája.

7 Kogutowicz Károly: Szeged emberföldrajzi problémái. = FE, 1927. 1–2. sz. 2–4., 6–7. p.

8 Fodor Ferenc: A magyar földrajztudomány története. S. a. r. Dövényi Zoltán. Bp., 2006. (továbbiakban: Fodor, 2006.) 338. p.

9 A Föld és Emberben megjelentek Winkler Elemér: Sopronbátfalva emberföldrajzi leírása. = FE, 1924. 2. sz. 75–90. p.; Uő: Sopron emberföldrajzi leírása. = FE, 1925. 1–2. sz. 1–17. p.; Banner János: Szeged települése. = FE, 1925. 1–2. sz. 18–54. p.; Gyórfy István: Hajduböszörmény települése. = FE, 1926. 4. sz. 177–210. p.; Kogutowicz Károly: Szeged emberföldrajzi problémái. = FE, 1927. 1–2. sz. 1–20. p.; Ürmössyné Nagy Júlia: Gödöllő emberföldrajzi leírása. = FE, 1927. 1–2. sz. 56–92. p.; Kőszeg: Horváth, 1929. 253–290. p.

Jókora történelmi ismeretanyaggal megterhelve, kevés jelenkutatással, ha egyáltalán valamivel.

A tudományüzem sorozatban készülő szakdolgozatainak, doktori értekezéseinek megítélése a tudománytörténészként és kortársként kompetensnek tekinthető Fodor Ferenc¹⁰ részéről elég kedvezőtlen. Ez a vélemény azon alapult, hogy „hosszú sora jelent meg a többnyire sztereotíppé vált és megmerevedett értekezéseknek, amelyek hol emberföldrajzi, hol településföldrajzi címen jelentek meg”.¹¹ Ha a Kogutowicz-
emlékkönyv¹² 1939. évi egyetlen színvonalú írásaira tekintünk, akkor a véleményt nagyjából el kell fogadnunk.

Kicsit szűkítve a látószöveget Vas megyére, a korszak ember- és településföldrajzi termése egyébként is meglehetősen sovány. Városok, mint Szombathely (Kerekes Zoltán),¹³ Kőszeg (Horváth Imre)¹⁴ mellett Wallner Ernő az elszakított Felsőőr vidékéről¹⁵ és Szakonyi Klára Jákról írt dolgozata említhető.¹⁶

Gáyer dolgozata nem tartozik közéjük. Először is nem doktori értekezés, nem szakdolgozat. Nem is terjengős várostörté-

netbe oltott csekély geográfiai képzelőerővel bíró közlemény.

A „Gödörháza” egyetlen apró határmenti település minden oldalról történő „sűrű leírása”,¹⁷ amely nem nélkülözheti a korszak szociális gondjainak, politikai–közigazgatási abszurdításainak és nemkülönben a paraszti élet mély válságának a tárgyalását. Az eltérések jól kitapinthatók, ha összehasonlítjuk „Gödörházát” az ugyanakkor–ugyanott megjelent, Benczúr Béla által jegyzett, Békésszentandrás természeti, települési és társadalmi viszonyait feltáró munkájával. Az utóbbiban időrendet követő terjedelmes történelmi fejezetek után kevés szó marad a jelenre, azok is nemegyszer közhelyek, evidenciák a „kulturális és társadalmi viszonyok” cím-szó alatt. Szintúgy lakonikus javaslatok a jövőre: szőnyegszövés, öntözés, műút, uszoda, sporttelep, lőtér, tűzoltóaktanya, artézi kút.¹⁸

1930–1931: a terepmunka ideje

Az eltérések arra vezethetőek vissza, hogy a megírás körülményei semmiben sem hasonlítottak a fentiekben jellemzett sorozattermékekére. A szerző ekkorra ért természettudományos pályájának csúcsára, 1925-ben a szegedi egyetem a növényföldrajz magántanárának nevezte ki, majd 1930-ban ezt a növényrendszertan egész területére kiterjesztette. Félézer kilométert utazott Szegedre Szombathelyről ottani

10 Fodor Ferenc (1887–1962) geográfus, egyetemi tanár.

11 Fodor, 2006. 333. p.

12 Kogutowicz Károly emlékkönyv. Szerk. Wagner Richárd. Szeged, 1939. 542 p.

13 Kerekes Zoltán: Szombathely települése. = Földrajzi Közlemények (továbbiakban: FK), 1923. 1. sz. 1–22. p.

14 Horváth, 1926. 253–290. p.

15 Wallner Ernő: A felsőőrvidéki magyarság megtelepülése. = FK, 1926. 1. sz. 1–36. p. Érdekes, hogy Wallner bő terjedelemben foglalkozott a négy magyar falu telekrendszerével, ami egy tagosító bírónak is dicséretére vált volna. Az ő kutatásában ennek relevanciája jóval nagyobb volt, a népszíjtel-jelleg miatt, mint Gáyerében. A területi elszakítás egyébként Wallner kutatásának befejezését egy időre megakasztotta, csak 1926-ban jelent meg.

16 Szakonyi Klára: Ják településföldrajza. Pécs, 1938. 35 p., 3 t. (Geographia Pannonica; 30.) (Specimina diss. facult. philos. Reg. hung. univers. Elisabethinae Quinqueecclesiensis; 139.)

17 Geertz, Clifford: A sűrű leírás. In: Uő: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. Vál., utószó Niedermüller Péter; ford. Andor Eszter et al. Bp., 1994. 170–199. p. (Századvég Könyvtár)

18 Benczúr Béla: Békésszentandrás természeti, települési és társadalmi viszonyai. = A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem közleményei a földrajz és történettudomány köréből, 1936. 2. köt. 2. füzet. 163–219. p.

előadásaira. Mindeközben a Vasvármegyei Múzeum Természettudományi Osztályát vezette.¹⁹ E két tevékenysége még talán a választott tudományok iránt érzett átlagfeletti szenvedéllyel magyarázható lenne. Ugyanakkor megélhetése alapját jelentő élethivatása a szombathelyi törvényszékhez kötötte. Az „elsőfolyamodású” bíró 1929 őszén szokatlan megbízást kapott, kinevezték egy isten háta mögötti apró faluba, Gödörházára, hogy levelezvényleg az évtizedek óta elhalasztott, megoldatlan tagosítást.²⁰

Kinevezését bizonyosan elősegíthette az a tény is, hogy szenvedélyes botanikusként minden szabadidejét a természetben töltötte. A tagosítás pedig szintén zömében szabad ég alatt folyó munkákat jelentett. A döntő szempontokat mégis a levelező, ún. „eljáró” bíró személyével szembeni elvárások jelentették. A korábbi időszakok tapasztalatait összegezve 1935. évi rendeletében az igazságügyi miniszter a törvényszéki elnökök figyelmét arra hívta fel, hogy „... (tekintettel) a birtokrendezéseknek a nagy szociális és nemzetgazdasági fontosságára, a birtokrendezési ügyekben eljáró bíró kirendelésénél a legnagyobb figyelemmel szíveskedjék eljárni. Különös súlyt kívánok arra helyezni, hogy csak teljesen rendezett vagyoni viszonyok között [élő] olyan kiválóbb bírák rendeltessenek ki, akik a birtokrendezési szabályokat teljesen ismer-

rik, helyes gyakorlati érzékkel bírnak, őket a néppel való tárgyalásra s főleg a jogban rendszerint járatan birtokosok érdekeinek kellő megértésére alkalmassá teszik.”²¹ Aligha találtak volna alkalmasabb emberre a hálátlan feladatra a szombathelyi törvényszéken.

A tagosítás

A szétszórt birtokrészek gazdasági problémái – egyébként nemcsak a magyar mezőgazdaságban – jó ideje ismertek voltak, a világválság kezdete óta erősödött az a vélemény, hogy fel kell gyorsítani a tagosítási munkákat. A birtokrendezés által lehetővé tett racionálisabb gazdálkodás megmutatkozott a javuló terméseredményekben, de számtalan más kedvező következménye is volt, ezek egyike a pazarló paraszti időfelhasználás hatékonyabbá tétele. Mégis, számos körülmény dolgozott ellene, főképp a lakosság ellenállása, értetlensége volt megfigyelhető, de a kellő tájékoztatás is hiányzott.²² Nem meglepő, hogy Vas vármegye 276 településén mindössze két másik helyszínen végezték el a tagosítást 1939-re, Kámban 1490 kh-on,²³ illetve Kemesmálon (ma: Kemenestárod) 85 (!) kh-on, de a Dunántúlon is mindössze 36-ot.²⁴

19 Balogh Lajos: Gáyer Gyula (1883–1932) In: Szombathelyi tudós tanárok. 2. köt. Szerk. Köbölkúti Katalin. Szombathely, 2002. (továbbiakban: Balogh, 2002.) 66. p.

20 Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: VaML) Vasvármegye Törvényszékének iratai. Urbéri Törvényszék, Gödörháza (továbbiakban: Törvényszék) 28–31. doboz. Gáyer kinevezése az iratok szerint az igazságügyi minisztérium 10.692/1929. III. sz., vagy a 31.323/1929. III. sz. rendeletére történt (31. doboz.), ez a Rendelet Tárában és a Vasvármegye Hivatalos Közlönyében nem található.

21 Riegler Péter: Birtokrendezések Magyarországon – múlt, jelen, jövő. 1. rész. = Geodézia és kartográfia, 2006. 2. sz. 17. p. Természetesen ez 1931-ben is érvényes volt.

22 Nádasdi József: Adalékok a magyar parasztbirtok tagosításának történetéhez 1920–1944 között. = Agrártörténeti Szemle, 1993. 1–4. sz. (továbbiakban: Nádasdi, 1993.) 305–306., 314., 324.; Takács László: A magyar tagosítások az utolsó negyedszázadban. = Geodéziai Közlöny (továbbiakban: GK), 1934. 11–12. sz. (továbbiakban: Takács, 1934.) 109–110. p.

23 Katasztrális hold. Területmérték. 1 kh = 1600 négyszögöl = 5755 m².

24 Takács, 1934. 185–186. p.

A tagosításra váró Gödörháza térképének részlete, 1914 (MNL VaML Térképgyűjtemény U 176.)

A sokak által forgatott 1931. évi Vas vármegyei címtár azt írta Gödörházáról, hogy egy korábbi, már 32 éve folyó tagosítási per következményeként a falu eladósodott.²⁵ Ezt okunk van kétségbe vonni. A szakirodalom ehhez hasonló esetről sehol nem számolt be, hiszen a tagosítást maguk az érdekeltek kezdeményezték, aligha akarták saját tönkremenetelüket előidézni. Közelebb állhat a valósághoz az, hogy a címtár összeállítása idején az adósság-probléma mögött az 1929–1930 évek gazdasági válsága állhatott, úgy Gödörházán, ahogy másutt is.²⁶ Ellentmond a címtár eladósodásról tett állításának az is, hogy az ország más területein szerzett tapasztalatokból levont következtetések éppen a tagosítások jövedelmezőségét mutatták: Magyarországon 1928 után 1 hold föld árának csupán 5–6%-át tette ki a tagosítás költsége, mindeközben a tagosított föld ára 20–30%-kal emelkedett, ezen felül a költségeket az államkincstár megelőlegezte, és 8 év alatt egyenlő részletekben lehetett törleszteni.²⁷

Gödörháza zürös földbirtokviszonyai a régmúltból eredtek. A középkorban a felsőlendvai uradalom keleti, magyar nyelvű szűkebb sávjához tartozott két szomszédjával, Velemérrel és Szombatfával együtt. A 17. század végén két társát a Csákány központú őrségi Batthyány-uradalomhoz csatolták. Gödörháza távoli zárványként maradt a 18. századtól már a Nádasdyak kezén lévő döntően szláv anyanyelvű felső-

lendvai dominiumban.²⁸ Nyelvi elszigeteltsége erősödött avval, hogy a felekezeti határok ez idő tájt egyre inkább nyelvi határokat is jelöltek: a reformátusok – köztük Gödörháza – a magyarok, az evangélikusok a szlávok lakta térséget rajzolták ki. A „történeti” Őrség 18 falujához eredetileg nem tartozó, végül az uradalmi adminisztráció által beolvasztott másik két Velemér-völgyi falu 1767-ben már részesült az őrségieknek a Mária Terézia-féle úrbérrendezés során kivívott és irigyelt eredményeiből, a telki terület háromszoros szorzójából, a beltelekhez tartozó felosztott ún. sessionális erdőkből.²⁹ A másik uradalomban idegen testet képező Gödörháza viszont nem. Lakóinak találékonyságát dicséri, hogy a szomszédos lakatlan Métnek pusztát a jobbágyok egyszerűen a maguk kezelésébe vették 1750 körül.³⁰ Mind az Őrség, mind a három Velemér-völgyi falu birtokviszonyait összekuszálták, miként az előzőekből kitűnik, a jobbágyparaszti érdekérvényesítés torzói. Az 1853. évi úrbéri pátens után az úrbéri törvényszék, illetve a kataszteri felmérés nehezen tudta mindezt kezelni. Gödörháza birtokrendezése sajátságosan alakult: a földesúr helyébe lépő belga bank a maradványföldeket csekély törlesztendő összegért átengedte a gödörháza-aknak, tehát az úrbéri egyezség egy nyertes játszma volt a falu részéről.³¹ A század utolsó éveiben kezdődött az a bizonyos 32 évig húzódó első tagosítási per, amelyre

25 Vas vármegye és Szombathely megyei város általános ismertetője és címtára az 1931–32. évről. Főszerk. F. Szabó Géza, szerk. Gyulay Sándor, Rexa Dezső. Bp., 1931. 329. p.

26 Nádasdi, 1993. 301–303. p. Nem találtunk a korabeli hírlapokban Gödörházáról árverési hirdetményeket, ezzel szemben Métnekről annál inkább. Talán ez lehetett a tévedés egyik oka.

27 Nádasdi, 1993. 303. p.

28 MNL VaML Vas vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Urbéri összeírások. Urbáriumok, 1767. Velemér, Szombatfa, Gödörháza.

29 Vörös Antal: Az őrségi gazdálkodás az úrbérrendezéstől a XX. század elejéig. In: Levéltári évkönyv, 1986. Szerk. Kiss Mária. Szombathely, 1986. 217–235. p. (Vas megye múltjából; 3.)

30 MNL Országos Levéltára (továbbiakban: OL) P 507 A nádasladányi Nádasdy család levéltára. Okiratok. III. rsz. 140. No. 234. (1749).

31 Gáyer, 1936. 136–137. p., MNL VaML Törvényszék 28–31. doboz.

mind a vármegyei címtár, mind Gáyer utal. Az eltelt szokatlanul hosszú idő okai között található a háborún túl az is, hogy a Mura-szombati járásból Trianon után csak a három Velemér-völgyi falu maradt Magyarországon. Telekkönyvi jegyzőkönyveik és irataik majdnem 1 évtizedes késéssel 1928 májusában (!) érkeztek meg Mura-szobatról (ma: Murska Sobota, Szlovénia) Szentgotthárdra. Ezért előbb közszemlére kellett bocsátani a jugoszláv hatóságok által visszatartott iratokat, hogy legalább az iratkezelésben mutatózó tetemes mulasztást helyrehozni lehessen.³² Röviden, ennek a kaotikus állapotnak a felszámolása várt Gáyer Gyulára 1930–1931-ben.

A falukutatás

A tehetős középosztályba tartozó, társas kapcsolataiban a vármegye szellemi elitjéhez kötődő³³ Gáyer széleskörű műveltségén túl, gazdag bírói tapasztalata révén is jól ismerhette korának társadalmi problémáit. Most viszont váratlanul szembetalálta magát egy egész közösség, egy fejlődésében megrekedt falu teljes népességének minden gondjával–bajával, 1 évvel a gazdasági világválság után. Nem mondható minden napinak Gáyer akkori helyzete. Nehezen képzelhető el nagyobb kontraszt annál valaki napi ténykedésében, minthogy egyik nap a veleméri völgy mezei útjain naphosszat lovaskocsin zötykölődő bíró egy másik nap a szegedi egyetemen katedráján előadást tart a regio alpina növényföldrajzáról.³⁴ Közben mindezt szombathelyi családjától, otthonától elszakadva, a múzeumi

feladatokról elvágva kellett teljesítenie. Kiugró tehetsége ezt a szokatlan, emberpróbáló élethelyzetet nem csak feldolgozni tudta, de képes volt egy átfogó tanulmányba foglalni, nem is akármilyenbe. Ebből keletkezett Gödörháza falurajza. A „Gödörháza” ugyanis nem egy jogi tanulmány a tagosítás tapasztalatairól, nem is gödörházi terepmunkájának növényföldrajzi megfigyeléseit rögzítő közlemény, hanem tömény társadalomkutatás. Nyugodtan nevezhetnénk szociográfiának is, hiszen a mai köztudat talán ezt a szót kapcsolja leginkább a korszak hasonló szellemi termékeihez,³⁵ de legtalálébb a „falurajz” lehetne. Gáyer, tehát minden életrajzi előzmény nélkül egy számára is új műfajban alkotott jelentékenyvet 1931-ben. Sőt, mai olvasóiként 2022-ben rögtön elláthatnánk a jelenleg népszerű és időszerű „történeti ökológia” címkével is.

Gáyer tanulmánya határozottan szegedi egyetemi kollégáinak és a hallgatóknak szólt.³⁶ Tőlük indult ki érdeklődése a falukutatás iránt, és ők voltak természetszerűen címzettjei is tanulmányának. Hatása is az egyetemi tanárok, nemcsak a szegediek, körében jelentkezett, mint később a helyi gerencsértség felfedezésének példáján látható lesz.

Emberföldrajz, falukutatás, szociográfia. A „Gödörháza” bevetőjében így defini-

32 Hirdetmény. = Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője, 1928. máj. 2. 9. p.

33 Balogh, 2002. 63–64., 67. p.; Kapcsolatairól jó kép kapható a szöveg végi köszönetnyilvánításokból: Gáyer, 1936. 159. p.

34 Balogh, 2002. 67. p.

35 A frissen megjelent munkák általános fejezetei, egyes részei érintik a szociográfia műfajának mibenlétét, problémáit: Bartha Ákos: Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből. Bp., 2017. 332 p. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések); Uő: Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református kollégium faluszemináriumainak (1931–1951) történeti kontextusai. Sárospatak, 2013. 328 p. (Nemzet, egyház, művelődés; 8.) A régebbi, könyvtárnyi szakirodalomtól itt eltekinthetünk.

36 Pl. a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma a fiatal falukutatók műhelye volt, 1931-ben alakult.

álta kutatása célját: „...rendkívül érdekelt, hogy, ha már a most említett tényezők ennyi [természetes és mesterséges] korlátot állítanak fel, miképpen alkalmazkodik ezekhez az adottságokhoz a falu élete, és miképpen érvényesülnek az adott helyzetben azok a tényezők, melyek egy falu s általában minden emberi közösség életét szabályozzák.”³⁷ A közösség elé korlátot állító adottságok igen, a közösség életét szabályozó normák problematikája már nem tartozik és nem fér a szűk értelemben vett földrajztudomány körébe. Az 1930-as évek kiéleződő társadalmi válságának leírása, elemzése már nem volt integrálható ennek a diszciplínának kereteibe. Az évtized lett a népi szociográfia virágkora.³⁸

Míg az ország más, főként tőlünk keletre eső térségeiben a falukutatás az 1930-as évek közepére társadalmi mozgalommá szélesedett, és a közvélemény mással sem foglalkozott, elég, ha a népi írók klasszikus munkáira gondolunk, addig itt Vas vármegyében hiába keresünk hasonlót. Úgy tűnik, mintha itt a „falumunka” nem terjedt volna túl a cserkészkirándulásokon, ismeretterjesztő tanfolyamokon. Se könyveket, se folyóiratcikkeket nem találunk, amelyek, szemben az ország középső és keleti részével, a társadalmi viszonyok szenvedélyes megismerését, feltárását célozták volna. Ennek magyarázata egy másik tanulmány tárgya lehetne. Bármilyen furcsának hangzik, vármegyénkben az 1930-as évek elején az egyetlen értékelhető társadalomrajz Gáyer „Gödörháza”-ja.

A terepre kikerülő Gáyer a gyakori természettudató szemével magabiztosan rajzolta meg a Velemér-völgy természeti viszonyait, amely önmagában talán nem is érdemelne kidolgozást, publikálást. Csak

hogy ő itt nem gyűjteménygazdagító kirándulást tett, hanem akut társadalmi gondok sűrűjébe érkezett.

A tagosító bíró tevékenysége a kulcs a Gödörháza-falurajz keletkezésnek megértéséhez: anélkül, hogy tudatában volt előtte vagy sem, egy falu megoldatlan földkérdésével szembesülve az „eljáró bíró”, akaratlanul belefolyt egy társadalmi reformmozgalomba, mégha ezt inkább bírói hivatástudatból, mintsem ideológiai elköteleződésből, politikai aktivizmusból végezte.

A falurajz

Nem tudható, hogy a posztumusz megjelent munka alcíme biztosan Gáyer-től származik-e, vagy a lektor, a szerkesztő keze nyomát viseli. Talán a többi emberföldrajzi tucatmunkától kívánták az „életrajz” szóval megkülönböztetni: „Egy elhagyott falu életrajza”.

A falu „életrajza”-hoz nélkülözhetetlen történeti fejezethez múltra vonatkozó forrásokat kellett feltárni, összegyűjteni. Ebben segítői részben a környék papjai, jegyzői – de mindenekelett a szombathelyi szemináriumigazgató Géfin Gyula – voltak. Ez utóbbin, és Gáyer ítélőképességén múlt, hogy sikerült kiszűrnie az Őrség történetét körbelengő legendákat.³⁹ Jól kirajzolódik, hogy a kiemelkedően fontos egyháztörténeti rész alaposan kidolgozott,

³⁷ Gáyer, 1936. 131. p.

³⁸ Némédi Dénes: A népi szociográfia, 1930–1938. Bp., 1985. 294 p.

³⁹ Csánki lexikona alapján jól különítette el a középkori Őrségi és felsőlendvai uradalom falvait. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. 2. köt. Bp., 1894. 716., 816–817. p. (Hunyadiak kora Magyarországon; 7.) Velemért ma is legtöbben, tévesen Őrségi falunak tartják, templomát Őrségi Árpád-kori templomnak. Ezzel szemben feltehetően két helyi értelmiségi adatközlője megtévesztette, az egyik Szombatfa etimológiáját a szombat napi vásárra vezette vissza, és a másik, aki a középkori Őrségi falvak „felsorolásának” hamis adatait adta (1280, 1430).

latin egyházlátogatási jegyzőkönyvekből idéz – pl. amikor a katolikus vizitátor „rudis et incultis” minősíti a Velemér-völgyi reformátusokat 1758-ban –, felekezeti statisztikákat hoz.⁴⁰ Ugyanez igaz az úrbéres viszonyok alakulásának 1853 utáni bemutatására, amely olyan lényegre törő, hogy Gáyer megfogalmazása után csak szövegromlással lehet megismételni.

A kutatás egyik mellékszálán eljutott nemesnépi Zakál György addig ismeretlen, terjedelmes 1818. évi kéziratáig, amely az Akadémia kéziratárában szunnyadt.⁴¹ Már csak arra jutott ideje, hogy rögtön lemásoltassa a Vas vármegyei múzeum számára. Gáyer hirtelen halála megakadályozta abban, hogy feldolgozza saját felfedezését, különösen annak természetrajzi részét, pedig ennek szándéka a szövegből kiérződik. (Nem találták Zakált ennyire izgalmasnak kortársai és utódaik. Csak 4 évtizeddel később, 1970-ben közzélték először a kéziratot.)⁴²

A rendkívüli pontosságra törekvő Gáyer a bevezetésben elmondta, hogy a falu neve a Gödör családnévből ered, és hogy a szomszédos Szentgyörgyvölgyön még éltek ilyen nevű családok.⁴³ Ezzel elejét veszi minden zavaros népetimológiának. A címnek megvan a szimbolikus rétege. Már maga a Gödörháza településnév is képzettársításokkal, mellékjelentésekkel telített. Gödör, verem, csapda ... Gödörháza a régészetben köznévként a földbe vájt kőkorszaki lakást jelenti. Mindez a szövegét jelentéstelivé teszi, az irodalmi szociográfiához közelíti.

Talán idetartozik az a szempont is, hogy a természetben a botanikus tekintete

mindig a nehezen felfedezhető relikturnővényt keresi. Itt most relikturn az elzárt falu lesz, amely „a mai Magyarország legelhagyatottabb helyén fekszik ... a maga zárt-ságában sok régi vonást őrzött meg.”⁴⁴

A kutatáshoz szükséges távolságtartást végig érvényesíti: „... nem a bíró, hanem a természetbúvár szempontjából tárgyalom a dolgokat, és csak a tényeket és azok magyarázatát keresem.”⁴⁵ Az „alpinista” Gáyer az elzárt Velemér-völgyi falut az alpesi völgyek falvaival, s nem a Bakonybeliekkel rokonítja, a protestantizmus konok megőrzésének példáját nem Göcsejben vagy Felsőőrben (ma: Oberwart, Ausztria) találja meg, hanem a távoli stájer Schladingban, a szőrfüről is az Alpok fátlan öve jut eszébe. (Ez szegedi előadásainak is témája volt.)⁴⁶ Nem kérkedik azzal, hogy majd a nép lelke mélyébe fog betekintést nyerni, mint a falukutatók legtöbbje.⁴⁷ Nem keresi mindenben az ősit, az „ősrégit”,⁴⁸ mint oly sok korabeli néprajzkutató.

Feltételes módon fogalmazott, ezzel székepszisének adott hangot, amikor a korszak konzervatív radikalizmusának parasztsággépére utalt: „... ezeknek a faluknak a népe az a hatalmas erőtartalek, melynek a közéletet felfrissítő új egyéniségeket kellene kitermelnie.”⁴⁹

44 Gáyer, 1936. 128. p.

45 Gáyer, 1936. 140. p.

46 Gáyer, 1936. 149. p.; Balogh, 2002. 67. p.

47 Elég, ha csak a későbbi szombathelyi múzeumigazgató e korszakból származó, szülőföldről szóló munkáját említjük: Dömötör Sándor: Dunaszentgyörgy népe. Bp., 1939. 3. p. „... minden jelenség mögött mint magyarázó elv a néplélek a valóság”.

48 Posztumusz munkáról lévén szó, az utólagos szerkesztői beavatkozás igen rossz példáját láthatjuk abban, hogy a semleges „ősrégi” szót több esetben a bűvös „ősrégi”-re javította, ebből egészen megdöbbentő értelmetlenségek keletkeztek. Gáyer, 1936. 137. p.: „ősrégi falvak”, „ősrégi családok”, 138. p.: „ősrégi tájszólás”, „ősrégi erkölcs”.

49 Gáyer, 1936. 140. p.

40 Könnyen felfedezhetjük ebben Géfin Gyula tanácsadását.

41 Gáyer, 1936. 159–160. p.

42 Nemesnépi Zakál György [Zakál György]: Eörséghnek leírása ... = VSZ, 1970. 2. sz. 272–286. p., 3. sz. 456–474. p. A közlés érdeme Tóth József, lelkesedése nélkül aligha jelent volna meg.

43 Gáyer, 1936. 132. p.

Egyke, Noha és társaik

A jelen állapotleírása tabukról is szól, jóhiszemű értelmezés kereteibe foglalja őket, hogy annál könnyebben mondhasssa ki megfontolt ítéletét, néha szentenciaszerűen. Mindjárt az egyke kérdésével kell kezdeni, amelyet a korabeli közvélemény az Őrség reformátusságához kapcsolt, ahová felekezetiileg Gödörháza is tartozott. Az egyik tipikus sarkos véleményre példa a szomszéd faluban, Pártosfalván (ma: Prosenjakovci, Szlovénia) született Kühár Flórisé (1893–1943), bencés egyetemi tanáré. Röviddel az 1941. évi visszacsatolás előtt autójával Szombatfán kellett áthajtania. Útirajzában a következőket írta erről: *„Itt a falu közepén is sebesen lehet hajtani; nem kell félni, hogy a kocsi gyereket gázol el... Ez az Őrségi egyke hazája. Szerencse még, hogy a »földindulást« megakasztja az ideiglenes országhatár. Mert oda túl a vendek – sokan voltak szűk hegyeik közt – Amerikáig mentek, onnét hozták a dollárt és egy-két emberöltő alatt vendekkel teltek meg az ősmagyar Őrségi falvak: Prosznyákfa (Pártosfalva), Szerdahely, Domonkosfa (Damkosfa), Sal, Hodos. Ideát még csak néhány vendégi asszony van a háború előtti időkből. Nem volt az egykés falukban elég leány a legények számára. Vend asszonyt hoztak. És – a különös eset megtörtént – a szapora szláv asszonyok az Őrségi faluban másodszorra már meddővé lettek. A falu »törvénye«, a szomszédasszonyok szája – erősebb volt, mint a természet törvénye. Itt »k...« jelzõt kap, akin a második terhesség jelei mutatkoznak.”*⁵⁰ Véleményében személyes elfogultságok is felfedezhetők, de mindenképpen elgondolkodtató az, hogy az itteni egykejelenséget összekapcsolta az etnikai viszo-

nyok számunkra hátrányos megváltozásával Trianon előtt.⁵¹ 1931 körül az egyke problémája a magyar sajtóban még csak Kodolányi János és Kiss Géza írásaiban jelentkezett, országos politikai vitákat 1933 után generált.⁵² Gáyer elemző, megértő megfogalmazása erősen különbözik Kühár mély erkölcsi felháborodásától. Következtetése megfellebbezhetetlen: a fennálló állapotok *„megváltoztatása elsősorban gazdasági, nem erkölcsi kérdés”*.⁵³ Ide kapcsolódnak még a „vadházasságok”-ról, a szexuális szabadságról mondtak is, és a kiterjedt komasági viszonyok,⁵⁴ amelyeket csak utalásszerűen említett.

A másik tabu a borfogyasztás, de találhatóbb elnevezéssel Noha-jelenségnek⁵⁵ hívhatjuk. A Velemér-völgyi bortermelésről a koraújkortól jó adatok vannak. 1690 májusában, a török kivonulásának hónap-

51 Kühár a határ túloldalán, Pártosfalván élő édesanyját készült meglátogatni, erre módja csak a magyarszombatfai–pártosfalvi határátkelőnél lehetett a szöveg alapján.

52 Gáyer a probléma első felvetői közé tartozott itt Nyugat-Dunántúlon, de országos összehasonlításban is: ha a téma bibliográfiáját tekintjük, kezdőéveknek 1927-et, Kodolányi memorandumának megjelenési évét vesszük, akkor azt látjuk, hogy 1930-ban kettő, 1931-ben egy cikk foglalkozott a témával. Csak Illyés Gyula útijegyzeteinek Nyugat-beli megjelenése (1933) után szaporodik meg a számuk, 1934-ben 64 (!) írást jegyeztek e témában. Lásd Varró Rózsa – Patyi Sándor: A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom, 1920–1960. Bp., 1972. 565–569. p.

53 Gáyer, 1936. 142. p.

54 Loss Sándor – Szabó Gábor: A szokásjog értelme és a hagyomány értéke. Komasság és reciprocitás négy Őrségi faluban. Szeged, 1996. 13 p. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica. Tom. 50. Fasc. 8.) A tanulmány elkészítését nemesnépi Zakál György korai (1818) tájleírásában feltárolt komasági viszonyok, és ennek Gáyer dolgozatában található nyomai, pl. a „hékoma” említése inspirálta. Így lett a szerzők választott kutatási célpontja Gödörháza.

55 Noha: amerikai eredetű direkttermő szőlőfajta, a Noah helyi elnevezése.

50 Kühár Flóris: Dunántúli bencés nyomok és emlékek. = Pannonhalmi Szemle, 1941. 2. sz. 155. p.

jában a kamarai összeíró 500 kapás⁵⁶ szőlőt jegyezt fel Veleméren és Szombatfán, a legtöbbet az egész környéken, külön említve a 80 kapás fehérbort („vina alba”) termőt.⁵⁷ A bor a sovány termőföldért kárpótolta a helybélieket. A filoxéra aztán mindent elpusztított. Jól jelzi, mennyire keresték a kiutat a csapás okozta válságból a Velemér-völgyiek: egyszerűen tömegessé vált a korábban csak tengődő gerencsárség az 1880-as évekre. Szőlőnek ekkor már csak a direkttermők jöhettek szóba. A kemény fizikai munkához „üzemanyag” is a Noha, persze, az alkohol minden jól ismert pusztító következményével együtt.⁵⁸

Inkább Gáyer elszólásából értesülhünk a harmadik taburól, az erkölcsökre vonatkozóorról, a vidék – az Őrséget is ide számítva – „rossz híréről”.⁵⁹ Több forrásból is táplálkozott ez az elsősorban a környékeliek és a hatóságok oldaláról megfogalmazódó vélemény. Ennek legtöbbje a vallás térvesztése közepette az itt élő reformátusság körében megjelent és elterjedt életviteli torzulásokon,⁶⁰ és az arra rakódott előítéleteken alapult. „Nincs babona, de nincsen vallás sem”⁶¹ – állapította meg Gáyer. Rossz híren, hírhedtségen egyfajta megélhetési nihilizmus értendő, amely az elzárttság, az önkizsákmányolás és a szegénység következménye, és amit a tágabb környezet valamiféle pogányságnak látott. A vallás, a hagyomány közösségi megtartó erejét a kapitalizmus felbomlasztotta, de az individualizmus egyéni felelősségtudata nehe-

zen alakult ki a falu zárt közösségében, amit mellesleg az elterjedt komasági viszonyok sem segítettek igazán elő.

A nép politikai elvtelenségéről a szerző azt tartotta, hogy „a mai állapot ... a nyílt szavazás rendszerének következménye”.⁶²

Két olyan téma található Gödörháza leírásában, amelyek a későbbi kutatások számára külön-külön is megalapozónak bizonyultak. Az egyik a Velemér-völgyi gerencsárség felfedezése. Gáyer pontos etnográfiai leírása után bármikor arra lehetett számítani, hogy megérkezik a helyszínre a téma szakembere, a néprajzkutató. Ez a pillanat 1944-ben jött el, mikor Kós Károly a helyi fazekasság teljes körű feltárását elvégezte.⁶³

„Elhagyott” falut mond a Gáyer-tanulmány alcíme, ez a gerencsárség esetében nem teljesen felel meg a tényeknek. Az elhagyatottság és a makacs elzárkózás csupán egy hajszálnyira különbözik adott esetben. Gáyer számára nem álltak rendelkezésre azok a dokumentumok, amelyek arról szólnak, hogy már a századforduló idején a pozsonyi iparkamara kerületi iparfelügyelője, látva a környék magyar falvainak elszegényedését, agyagipari tanműhelyt szándékozott felállítani a fizetkiegészítés jellegű háziipar, a gerencsárség fellendítésére. A terv azonban végül a helyiek ellenállásán, közömbösségén

56 Az 1 nap alatt egy ember által megkapálható szőlőterület.

57 MNL OL Urbaria et Conscriptiones Fasc. 29. No. 1. (1690. május 15.) 566. p.

58 Gáyer, 1936. 154–155. p.

59 Gáyer, 1936. 138., 140–142. p.

60 Pataky László: Az Őrségi református egyházmegye története. H. n., 1992. 138. p.

61 Gáyer, 1936. 140. p.

62 Gáyer, 1936. 141. p.

63 „E korai munkája [Kós Károlynak] doktori disszertációja volt, a budapesti egyetem professzora, Viski Károly buzdította, hogy éppen e vidéken kutasson. Viski évekig a Néprajzi Múzeum kerámiagyűjteményének kezelője volt, ...” Kresz Mária: Bevezetés. = VSZ, 1986. 3. sz. 378. p.; Kós Károly: A züricvölgyi gerencsárség. = Dunántúli Szemle, 1944. (továbbiakban: Kós, 1944.) 3–4. sz. 118–131., 5–6. sz. 208–218. p. A „megboldogult” Gáyer Gyulát a bevezetőben említi. 118. p.; Uő: Ua. = VSZ, 1986. 3. sz. 388–421. p.

megbukott.⁶⁴ 1935–1938 között, újból vármegyei közvetítéssel keszthelyi, budapesti keramikusok, de egyes tehetséges helyi pedagógusok is oktatták eladható, ízléses termékek készítésére a helyi gerencséreket.⁶⁵ Aligha törték át a bizalmatlanság falát, minden a régi mederben folyt tovább. 1938-ban a vármegye szociális titkáranak gödörházi adatlapja említést sem tesz a fazekasságról, ez annak jele, hogy nem sikerült „kifehéríteni” a fusiban úzótt háziipart. Ez az értékes felmérés csak a lenszövést vette fel a háziiparra vonatkozó kérdőpontra, a kereseti viszonyok javítását pedig a szakszerű méhészkedés bevezetésétől és gyümölcsösök telepítésétől várta.⁶⁶ Nem jelenthető ki, hogy a segítő kéz teljesen hiányzott volna a hatóságok vagy az értelmiségiek részéről, még ha orvosolni nem is tudták a gondokat.

A másik alapozó szövegrész az erdőhasználaté. Még történeti kutatásokat is végzett Gáyer, hogy tisztán lásson, tanulmányának egyik legértékesebb, azóta is felhasznált része az erdőről szóló.⁶⁷ Bár azóta az újabb kutatások találtak ökológiailag értékelhető a magánparaszti mozaikos erdőhasználatban, sőt, ideális esetben ezt tekintik mintegy az erdők optimális („kli-

max”) állapotának,⁶⁸ de ez csak az uradalmi, később állami erdészeti monokultúrákkal összehasonlítva érvényesíthető érvelés. A magánerdő volt az őrségiek bankbetétje, ezt sokszor lehetett hallani, ezt még a kommunizmus állama is tiszteletben tartotta,⁶⁹ de tegyük hozzá, pusztán az erdő „kamataiból” megélni keveseknek sikerült. „Nincs erdőskultúra, csak erdőpusztítás”⁷⁰ – mondta ki Gáyer szentencia-szerűen. Az erdőpusztítás pedig mindig önpusztítás is. Az, hogy az erdőről írva hogyan váltanak át a dendrológiai megfigyelések észrevétlenül néprajzi leírássá, aztán társadalomkritikává, ez Gáyer remek elemzésének a titka.

Befejezés

Gáyer tett utalás arra, hogy ugyan Gödörháza problémája megoldódik a közeljövőben, de a szomszédban, Velemén még súlyosabb a földparcellahelyzet. A munkálatok befejeztével, immár Gáyer halála után, Velemér földjeit is – egyedülként Vas vármegyében – tagosították.⁷¹ Nem kétséges, a kedvező gödörházi tapasztalatok ösztönözhatték a szomszéd falu döntését. Ennél jobb bizonyítékát aligha találhatnánk a tagosító bíró tevékenysége sikerének.

64 MNL VaML Vas vármegye főispánjának iratai. Általános iratok 536/1904.; *Czugh Dezső*: Fazekasműhelyektől a Magyarországi Kerámiagyárig 1. = VSZ, 1959. 2. köt. (továbbiakban: Czúgh, 1959.) 22. p.; *Nagy Zoltán*: Kézművesek falvak magányában. = VSZ, 2016. 2. sz. 227. p. Jágócsi Péterffy Zoltán iparfelügyelő őrségi és környékbeli tevékenységének teljes feltárásával – lenkésztés, gerencsérés – adós a néprajz és helytörténetírás.
65 Kós, 1944. 5–6. sz. 217. p.; *Czugh*, 1959. 21., 23. p., *Moldova György*: Az Őrség panasza. 3. kiad. Bp., 1987. 430. p. Gáyer is a gazdasági oktatást javasolja összefoglalójában. Gáyer, 1936. 159. p.
66 MNL VaML Vas vármegye szociális titkáranak iratai. „Gödörháza község társadalmi (szociális) helyzetképe”. Kérdőív, 1938. augusztus 22.
67 Gáyer, 1936. 149–152. p.

68 Gyöngyössi Péter: „Gyántásország”. Történeti adatok az őrségi erdők erdészeti és természetvédelmi értékeléséhez. Tanulmány. Szombathely, 2008. (továbbiakban: Gyöngyössi, 2008.) 92–94. p. (Ciklámén füzetek)
69 A 10 hold alatti erdőket az Őrségben és a Vendvidéken nem államosították 1949 után. Gyöngyössi, 2008. 77–80. p.
70 Gáyer, 1936. 149. p.
71 Az Állami Földmérés közleményei. A tagosítás állása 1939. dec 15-én. = GK, 1939. 4. füz. 203. p. Velemér az egyetlen felsorolt Vas megyei község. Egyébként a „jogerősen megengedett tagosítások” kategóriába esett.

A gödörházi harangláb Gáyer idejében
(Gráfik, 1996. 75. p. 103. kép.)

A harangláb új helyén, napjainkban
(Fotó: Benczik Gyula, 2021.)

A „Gödörháza” Gáyer utolsó nagyobb munkája. Nyár közepén még terepen volt Gödörházán, egy lepke ügyében levelezett a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójával.⁷² 1931 őszén már betegsége előérzetéről számolt be Győrffy István botanikus barátjának.⁷³ Attól tartott, azévi alpesi útja

az utolsó volt. 1932 nyarán halt meg, 50 évesen.

A falunév is eltűnt azóta, 1978 nyarán egy tollvonással megszüntették. Az Elnöki Tanács rendeletével Gödörháza Magyar-szombatfába olvadt.⁷⁴

Annak idején Gáyer Gyula temetésén a búcsúztató Benda-Bendefy László felidézte, hogy a halálhírrre a falu kisharangja hosszan szólt, a gödörháziak a maguk közé

72 Vig Károly: Gáyer Gyula ismeretlen levele Csiki Ernőhöz. In: Savaria. A Vas Megyei Múzeum Értesítője. 35., 2012. Kötetszerk. Illés Péter. Szombathely, [2012.] 7–8. p. A Gödörházán föllett „lepke”, amelyről Gáyer információt kért, a szerző szerint rablópille volt.

73 Győrffy István: Emlékbeszéd Gáyer Gyula sírjánál. = Folia Sabariensia (továbbiakban: FS), 1933. 1. sz. 6. p. Ezt írta Győrffynék: „Amikor az idén az Alpokba indultam, az volt az érzésem, hogy hosszú időre, talán mindenkorra búcsút veszek tőlük... Számolnom kell azzal, hogy a magam kis kulturális munkáját le kell zárni.”

74 A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 20/1978. sz. határozata egyes községek egyesítéséről. = Magyar Közlöny, 1978. okt. 6. 705. p.; Ua. = Tanácsok Közlönye, 1978. okt. 12. 958. p. Petrikné Vámos Ida: A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945 és 1990 között. Adattár. Bp., 1996. 49. p. (Levéltári módszertani és oktatási füzetek; 1.)

fogadott bírót mélyen meggyászolták.⁷⁵ Amikor a szöveg fogalmazványát lezárni készültem, eszembe ötlött, jó lenne tudni, hogyan nézett ki Gáyer otlétekor a híres gödörházi harangláb és a kisharang. Hoszszas keresgélés után, remek 1926-ban készült fényképet találtam egy a közelmúltban kiadott kézikönyvben. A képaláíráson meglepődtem, mert így szólt: „Magyar-szombatfai harangláb”.⁷⁶ A terepen járva

megtapasztaltam, hogy már nem az eredeti helyén áll népi építészetünk e remeke, azután azt is, hogy áram húzza a harangkötelet. Egy táblácska is került belülrre, arra hívva fel az idegenek, a turisták figyelmét, hogy ne kongassák ok nélkül a kisharangot.

A gödörháziak utóbbi jogos óhajával mélyen egyetértve, inkább azt javasolnám, olvassuk el a „Gödörházá”-t.

75 Benda László: Gáyer Gyula életrajza. = FS, 1933. 1. sz. 21. p. „... amikor halála híre hozzájuk is megérkezett, félóraig síratta a falu kisharangja”.

76 Vas megye népművészete. Szerk. Gráfik Imre. Szombathely, 1996. (továbbiakban: Gráfik, 1996.) 75. p. 103. kép. (Népművészeti örökségünk)